

Jan Mayens kulturminner

1980-2016

Rapport ved Susan Barr

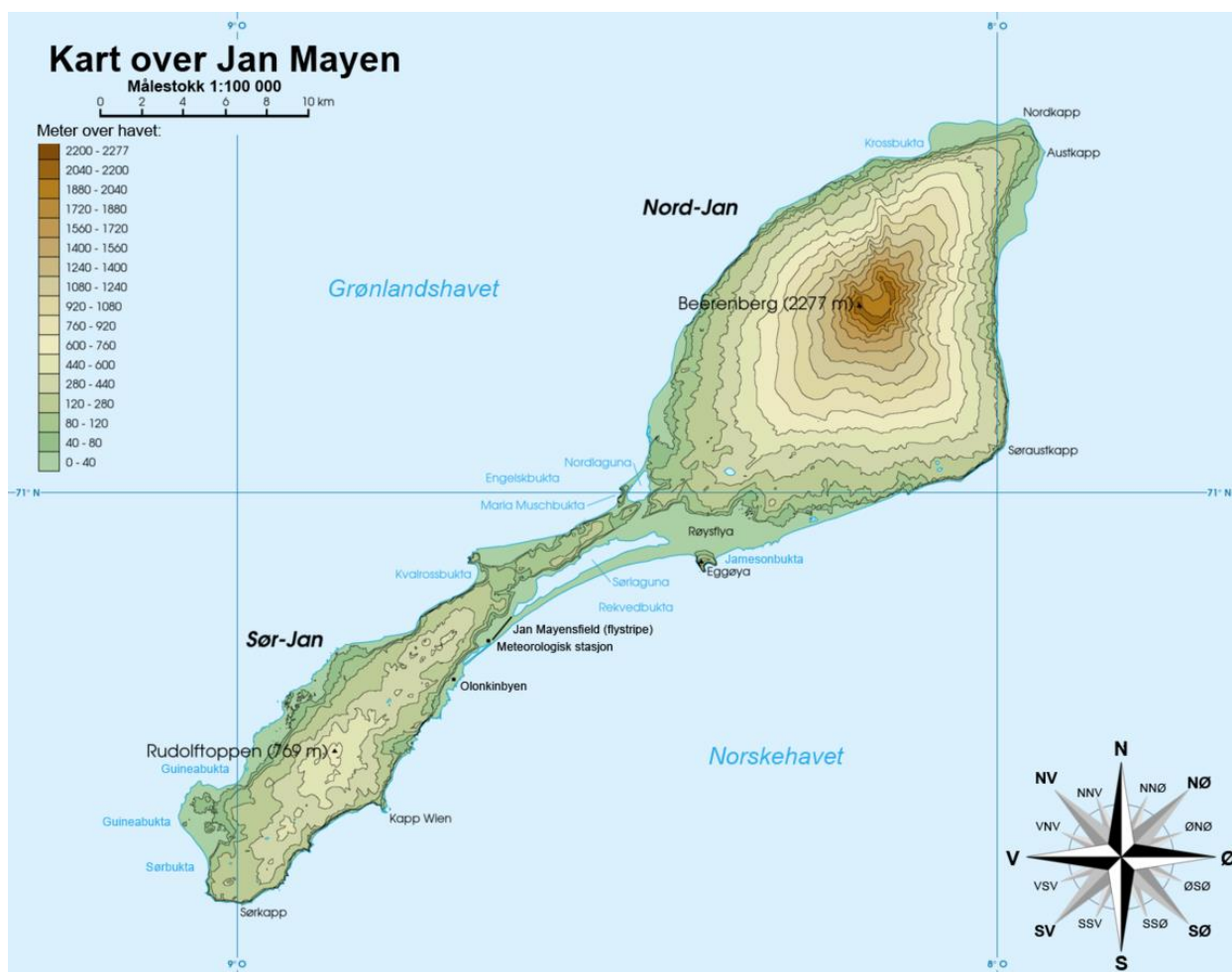

På de sjeldne skyfrie dagene ruver vulkanfjellet Beerenberg i all sin prakt

Susan Barr var første kulturvernkonsulent for (Svalbard og) Jan Mayen 1979-82 og arbeidet deretter i 16 år ved Norsk Polarinstitutt i Bærum/Oslo hvor hun bl.a. forsket på og skrev historien om Jan Mayen (Schibsted 1991). Boken er trykket på nytt på Kolofon i 2003 og 2015. Fra 1998 til 2016 arbeidet hun hos Riksantikvaren med ansvar for de norske polare kulturminnene. Dersom ikke annet oppgis er alle fotografiene i rapporten hennes.

For en detaljert skildring av Jan Mayens historie og kulturminner se: Barr, Susan 1991/2003/2015: *Jan Mayen. Norges utpost i vest. Øyas historie gjennom 1500 år*. Noen flere detaljer om kulturminnene finnes i Barr, Susan 1985: *Kulturminner på Jan Mayen / Historical remains on Jan Mayen*. Meddelelser nr.108, Norsk polarinstitutt, Oslo (finnes i digitalisert utgave på www.npolar.no).

Gryphonis - Rémi, CC BY-SA 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=12861339>

Forord

Hva er det ved Øya som gjør at en gjerne vier mye av sin arbeids- og fritid til bestrebelser for å bevare kulturminnene der ? Vi er mange som har fått Jan Mayen i hjertet og heldigvis også mange som ønsker å hjelpe til å bevare både den spesielle naturen og de ikke mindre spesielle kulturminnene. Det er noe ved isolasjonen – at det ikke bare er å slenge seg med på en tur dit; Med den vulkanske naturen som både er sort og grå, men også irrgønn, rød og hvit; Med været som oppstår der og drar videre over havet til fastlandet; Med menneskene som søker seg dit gang på gang for et halvt eller et helt år; Og med de knøttsmå fangsthyttene, spor etter litt større bygninger, og stadig minkende rester etter menneskelige aktiviteter helt tilbake til tidlig 1600-tallet. Merkelig at en liten øy i et stort hav har rommet så mye aktivitet gjennom århundrene.

Da jeg første gang kom dit i 1980 besto 'samfunnet' rundt Olonkinbyen og Metten av 42 barske menn. Det var Loran C som definerte mye av livet der – straks alarmen gikk som varslet at det var litt slakk på signalene, sprang ingeniørene fra middagen og det som ellers foregikk og løp til C-avdelingen for å rette opp feilen. De var svært stolte av at Jan Mayen hadde det påliteliste signalet gjennom året av alle Loran-stasjonene. Så datt C-masten ned da, i en storm hvor vi satt i salongen og egentlig ventet på at det skulle skje – for det hadde Maste-Olsen sagt. Bardunene var strammet feil, men det var det andre som hadde bestemt. Den gangen var det noen som oppfattet en del av aktiviteten på øya som hemmelig. Vi

utenfra skulle ikke se for hardt på stillingene som vokter veien fra flyplassen til stasjonen. C-avdelingen var forbudt område. Og ingen skulle ta kontakt med utenverdenen for å fortelle at masten hadde falt ned. Hvordan skulle vi gjøre det ? Den gangen var kontakten med resten av verden gjennom Rogaland radio, hvor samtaler måtte bestilles og alle andre kunne høre på. Men nå er Loran borte og besetningen skrumpet inn til det halve. Kontraktene er også krympet, fra et helt til et halvt år – også for høvdingen (stasjonssjefen) fra 2017.

To år etter meg kom de første (to) kvinnene til øya som ansatte. I 1980 var jeg den første kvinnen som bodde over noen dager på stasjonen. Det var sagt at det var for vanskelig å legge til rette for kvinner, for eksempel når det gjelder dusj og toalett. Men det var en smal sak å ordne. Nå utgjør kvinner omkring en tredjedel av besetningen og miljøet har vunnet på det.

Fritidssysler har også endret seg. Stasjonen var ganske isolert på 1980-tallet. Det var ingen direkte fjernsyn, Internett, Skype og alle de moderne kommunikasjonsmidlene en er så vant til i dag. To ganger i uken ble det kjørt film i salongen, fra videosamlingen som bl.a. ble sendt ut til sjømenn. Teppeknytting var på mote, med eget rom avsatt til det. Lange turer var ikke vanlig – en var der mer for å jobbe enn for å utforske øya og utfordre egen kondisjon (i dag gjør en begge deler). Det ble sagt at da direkte fjernsyn og Internett mv kom tok det vekk litt av felleskapsfølelsen. Nå satt folk i små grupper eller alene på rommet istedenfor å samles i salongen. Men slik er det med fremskritt.

Nå er det påfallende at mange tar et halvår eller to nettopp for å fare vidt og bredt rundt om på øya, fra sør til nord og fra buktene til toppen av Beerenberg. Kjentmannsmerket oppmuntrer også til det. Noe av meningen med den restaureringen av fangsthyttene som jeg har stått for har også vært at hyttene skal kunne brukes, både som ly og kanskje overnatting for turgåerne, men også for at de i sin tur vil kunne bidra til å holde hyttene vedlike der det dreier seg om mindre tiltak som å fyre i ovnen for å tørke ut hytta, eller å rette på døren om den er blitt litt skakk; Eventuelt for å rapportere videre om at det trengs større tiltak igjen.

Jeg hadde håpet å få restaurert alle de stående bygningene før jeg måtte slutte i jobben. Imidlertid står Gamle Metten igjen – men planer for interiøroppgradering er lagt. Da jeg kom dit første gang fikk jeg høre at hele anlegget bort sett fra Fryden skulle brinkes – d.e. dyttes over brinken og ut i sjøen - en vanlig måte den gangen å bli kvitt utrangerte saker på. Det kunne jeg ikke forstå hensikten med når det gjaldt et så flott anlegg på 'solsiden' av øya. Hyggelig var det under Verneplanarbeidet på tidlig 2000-tallet å få satt Gamle Metten-anlegget under kategorien *Fredet*. Ellers er det slik at intet varer evig, ei heller en restaureringsjobb, så etter hvert må nok runden tas igjen. Slik de klimatiske forholdene utvikler seg for tiden vil økende fuktighet og sterkere vinder bidrar det de kan til å bryte ned i stadig raskere tempo.

Det har vært en langvarig glede å kunne forvalte og arbeide for Jan Mayens kulturminner. Gid de lenge lenge lenge leve må !

Forvaltningen

Den 8. mai 1929 ble øya Jan Mayen formelt inndratt under norsk statshøyhet og ved lov av 27. februar 1930 ble det stadfestet at Jan Mayen er en del av kongeriket Norge. Jan Mayen har ingen internasjonale traktatforpliktelser i forholdet til andre nasjoner slik som Svalbard – øya og dens forvaltning er fullt og helt norsk.

Den første reguleringen av kulturminnene på øya kom i 1974 med en fellesforskrift for Svalbard og Jan Mayen: *Forskrifter om fredning m.v. av kulturminner på Svalbard og Jan Mayen*. Forskriften ble laget før en var særlig klar over hva kulturminnebestanden besto av begge steder og den passet ikke særlig godt noen av stedene. Allikevel var det først i 1992 at en del endringer ble gjort for å tilpasse forskriften bedre til de spesielle forholdene på Svalbard, og i 2002 trådte *Lov om miljøvern på Svalbard* (svalbardmiljøloven) i kraft som, med en revisjon i 2012, nå er godt tilpasset situasjonen der. På Jan Mayen gjaldt forskriften fra 1974 videre.

Frem til 1. januar 1995 var det administrative ansvaret for Jan Mayen lagt til Sysselmannen på Svalbard. Av praktiske grunner ble dette da overført til Fylkesmannen i Nordland. Av faglige og kapasitetsgrunner ble imidlertid ansvaret for kulturminneforvaltningen lagt direkte til Riksantikvaren.

Detaljert forvaltning av Svalbard gjennom årene gjorde at Jan Mayen for Miljøverndepartementet (nå Klima- og miljødepartementet) kom litt i skyggen. Det er mange likheter, men også en del forskjeller mellom de to områdene og Jan Mayen ble ikke inkludert i oppdateringene av kulturminneforskriften som foregikk for Svalbards vedkommende. Forskriften av 1974, som ble laget før kulturminnebestandene var klarlagt, satte år 1900 som grense for automatisk fredning. Dette ble hevet for Svalbards del til 1946, mens det gikk helt frem til 2010 før denne grensen ble gjort gjeldende for Jan Mayen. Det betydde bl.a. at ingen av fangsthyttene eller restene fra krigen faktisk var fredet på øya før i 2010. Heldigvis har imidlertid interessen for de spesielle kulturminnene på Jan Mayen vært stor hos de fleste som har hatt befattning med øya og det var lenge akseptert der at kulturminnene skulle behandles som «fredet» selv om de offisielt ikke var det.

I 2007 utarbeidet Direktoratet for naturforvaltning (nå Miljødirektoratet) og Riksantikvaren *Verneplan for Jan Mayen* (DN-rapport 4-2007) som inkluderte forslag på oppdaterte og bedre tilpassede forskrifter for kulturminneforvaltningen. Men det varte helt frem til 19. november

2010 før Jan Mayen naturreservat ble opprettet ved kongelig resolusjon. Nå er bl.a. også alle Jan Mayens kulturminner som daterer seg fra før 1.1.1946 automatisk fredet (se *Forskrift om fredning av Jan Mayen naturreservat* <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2010-11-19-1456>). I tillegg er Gamle Metten-anlegget inkludert i fredningen. I forbindelse med at det meste av Jan Mayen nå er naturreservat ble det i 2015 bestemt at ansvar for all miljøforvaltning på Jan Mayen skal samles hos Fylkesmannen i Nordland. Forvaltningsansvaret for kulturminnene på øya ble derfor overført fra Riksantikvaren. Imidlertid er Riksantikvaren fremdeles faglig myndighet og alle kulturminnesaker skal forelegges direktoratet til faglig rådgivning.

Naturreservatet omfatter nesten hele øya og tilliggende territorialfarvann bort sett fra to virksomhetsområder som er holdt utenfor av hensyn til drift av samfunnet. Inkludert i formålet med fredningen er «å sikre det historiske perspektivet som kulturminner fra alle hovedepokene i Jan Mayens historie representerer». Verneforskriften ligner i all hovedsak på svalbardmiljøloven, men med de nødvendige tilpasninger til lokale forhold, og oppdatering av kulturminnebestemmelsene er inkorporert. Ikke minst var heving av grensen for automatisk fredning svært viktig. Med dette er en stor brikke falt på plass når det gjelder sikring av Jan Mayens uerstattelige kulturminnebestand.

Jan Mayen er en vulkansk øy og sjøen og været tærer hardt på landskapet. Særlig er kysterosjon en svært negativ faktor når det gjelder bevaring av kulturminnene. Tidsrommet 1980-2016 har sett store endringer i så henseende. Kulturminnebestanden omfatter bl.a. graver og anlegg fra hvalfangsttiden på 1600-tallet, vitenskapelige anlegg fra 1800-tallet og fremover, fangsthytter og graver fra tidlig 1900-tallet, meteorologiske anlegg fra 1921 og fremover, anlegg fra krigen 1940-45 og minner fra Forsvarets etablering i 1960 og fremover¹. Spesielt rester etter anlegg fra hvalfangsttiden er snart en saga blott på Jan Mayen.

---

¹ For historiske detaljer se: Barr 2003/2015

Erosjonens innvirkning ved et fredet taubaneanlegg (2008) over og kulturminner i Maria Muschbukta (2013) under

De enkelte kulturminnene

Hvalfangsttiden

Maleriet viser en nederlandsk hvalfangststasjon og er antagelig av Cornelis de Man ca. 1639. Det sies å være Maria Muschbukta på Jan Mayen, men kan være en blanding av inntrykk fra både Svalbard og Jan Mayen.

Hvalfangsttiden på Jan Mayen varte fra 1614 til ca. 1646. Anlegg for å koke oljen ut av spekket ble etablert i fem av buktene på vestsiden. Kvalrossbukta er antagelig den kyststrekningen som best er beskyttet mot uvær og var det siste stedet hvor godt synlige rester fantes.

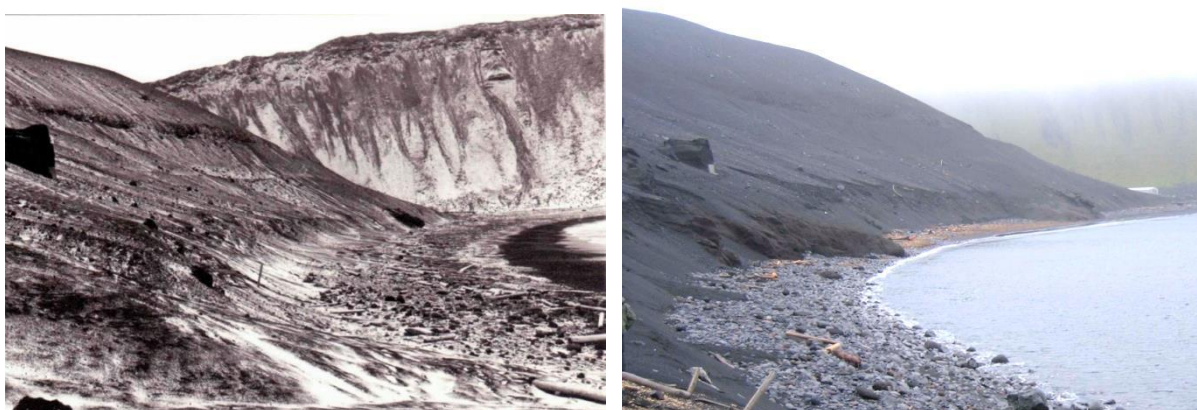

T.v. Maleri av Cornelis Claesz. van Wieringen (ca.1620) som kan være inspirert av anlegget i Kvalrossbukta; Kendall Whaling Museum, USA.

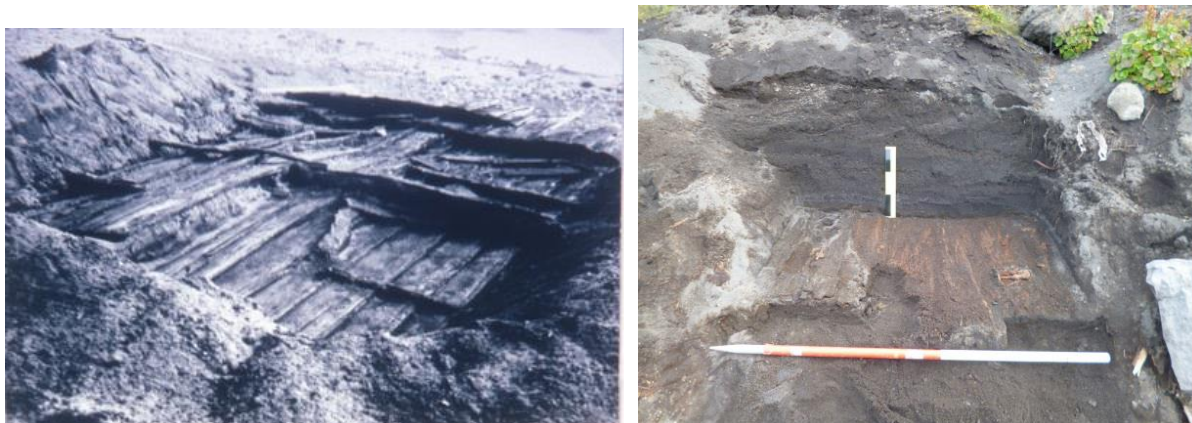
T.h. Kvalrossbukta i 2014

I 1980 var stranden i Kvalrossbukta betraktelig bredere enn i dag og det var tydelige rester etter anlegget i nordenden av bukta. Ettersom stranden er blitt erodert vekk har løsmasser sklidd ned fra skråningen bak og de svært få restene av konstruksjoner som fremdeles ses der (noen hvalbein og treplanker) er på vei ut. To dregger og et krittpipehode ble funnet i skråningen i tiden ca. 2006-2010. Dreggene ligger ved Puppebu og pipehodet er innlemmet i den museale samlingen i Olonkinbyen. I 2014 ble to biter av dekorert og glasert steintøy funnet liggende på overflaten, samt en bit av en krittpipestamme og tuten på en rund medisinflaske – alle fra hvalfangsttiden.

Kvalrossbukta 1980 og 2010

Under krigen foretok arkeolog og soldat Søren Richter en undersøkelse av restene i Kvalrossbukta. Sommeren 1968 foretok arkeologi/etnologi studenter fra Tromsø Museum en utgravning og i august 2014 foretok nederlandske arkeologer en detaljert befaring av den nordlige enden av bukta hvor det ble påvist flere rester, antagelig av et gulv. En siste utgravning ville kunne avdekke det som nok er de aller siste restene av 1600-talls-anlegget.

Fra utgravingene i 1968 (foto: Tromsø Museum) og 2014 (foto: F. Kruse)

På 1980-tallet ble det sett rester av de typiske gule hollandske mursteinene i Titeltbukta og Maria Muschbukta som indikerte at det hadde vært anlegg der. Disse er stort sett borte fra bukta nå – eller eventuelt tildekket av sand og drivtømmer som vind og bølger har flyttet på. Ved nordsiden av Camp Margareth i Titeltbukta ligger gule murstein sammen med gamle hvalbein og trestokker som kan indikere en struktur fra hvalfangsttiden. Eventuelt kan en mulig struktur være sekundær – dvs at gamle materialer ble gjenbrukt senere. Gule murstein og mursteinsbiter ligger spredt i og ved ruinen av vakthytta («Hvalrossmuseet») helt i nordenden av Kvalrossbukta etter at de tidligere ble tatt fra hvalfangstanlegget til bruk i hytta.

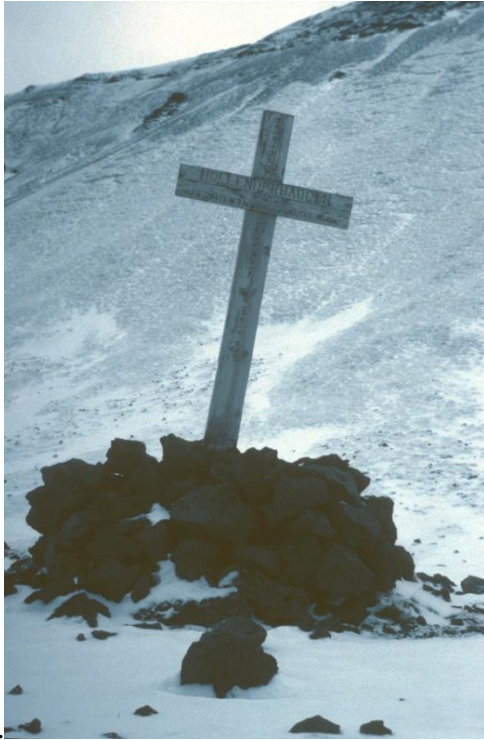

Gule murstein ved Camp Margareth 2014

Det har vært en del hvalfangergraver i områdene der det var kokerianlegg. En rapport fra 1922² nevner graver i Engelskbukta, Kvalrossbukta, Maria Muschbukta, Krossbukta og ved Nordlaguna. Disse er ikke blitt konstatert senere. Det som er kjent i dag er gravene i Hollendarhaugen på Rekvedsletta, ved sørenden av Kvalrossbukta. En utgraving i 1931 påviste fire enkeltgraver og fire andre med minst to skjeletter i hver. Restene ble begravet i åtte nye graver og et 2 m høyt trekors ble reist på toppen av haugen. Inskripsjonen lød: *Hollenderhaugen. Her hviler tapre hollandske menn. Vertikalt sto det: Reist 18-VIII av Thor Iversen, fiskerikonsulent for Fiskeridirektoratet – Norge. S/S Sotra og S/S Veiding 1931.* I 1968 ble en av gravene igjen åpnet av to arkeologistudenter fra Tromsø Museum. Iversens kors er senere falt ned og i 2006 ble et nytt kors reist på samme sted. Restene av originalen er oppbevart i Kreml i Olonkinbyen.

---

² Birger Jacobsen i Tidens Tegn, 11.3.1922

Opprinnelig kors i 1983 og nytt kors i 2007

Restene av det opprinnelige korset ved Puppebu 2014

Andre hvalfangstminner består av minnesteinen som sto i skråningen ovenfor de siste restene i Kvalrossbukta. Denne er av granitt og ble satt opp av et hollandsk marinemannskap i 1930, faststøpt til en bergrabb. Inskripsjonen lyder: *Outgert Jacobsz van Grootebroek en zijne 6 hollandsche makkers zijn in April 1634 hier bezweken bij eene poging tot overwintering*. Den er flere ganger senere blitt oppfrisket med maling som slites av etter hvert. En nederlandsk marineekspedisjon i august 2014 fikk tillatelse til å gravere inskripsjonen dypere igjen for å gjøre den mer leselig. Ekspedisjonen markerte at det var 400 år siden Jan Jacobsz. May kom

til øya. Steinen ble opprinnelig plassert 80 m fra sjøen. I 2014 sto den bare 21 m fra. Mens ekspedisjonen var på øya ble anledningen brukt til å få den 500 kg tunge steinen flyttet til sletta under Hollendarhaugen hvor den nå er trygg for den tiltagende erosjonen og er atskillig mer tilgjengelig for besøkende. I 2015 ble restaureringen av inskripsjonen ferdigstilt.

Minnesteinen i Kvalrossbukta 2010. T.h. Dens utsatte plassering i 2014

T.v. Nederlandsk seremoni i anledning flytting av minnesteinen. T.h. Inskripsjonen ble oppfrisket av Erik Verheul i 2014 og 2015. Hollendarhaugen i bakgrunnen. Begge foto fra E. Verheul.

En messingplate ble satt opp ytterst på brinken ovenfor Sjuhollendarbukta av den Første Polarår-ekspedisjonen i 1883. Platen med inskripsjonen: *Die sieben holländischen Seeleuten welche im Jahre 1634 hier überwinternten und verunglückten – Von der Österreichischen*

Expedition 1882-83 ble pusset opp av Hobbyklubben på Jan Mayen i 1981. Skiltet ble returnert til Sjuhollendarbukta.

Minneplaten ved Sjuhollendarbukta i 1981 og 1986

Kilden på toppen av Kvalrossen

En ferskvanns ile som finnes på toppen av fjellformasjonen Kvalrossen skal ha vært brukt som vannkilde av hvalfangere på 1600-tallet. Det er kjent at den ble brukt på 1950-tallet av Norsk Polarinstitutt's kartleggingsekspedisjon. Rundt ilen var det lagt treplanker for å lette vannhenting. Noen planker kunne fremdeles ses på 1980-tallet, men de synes å være borte nå, eventuelt er de begravd under vegetasjon.

Ilen i 1986 og 2014

I tillegg har enkelte gjenstander fra hvalfangsttiden blitt flyttet fra Kvalrossbukta til Olonkinbyen hvor de er utstilt både inne og ute.

Det første internasjonale polaråret 1882-83

Det er to godt synlige kulturminner knyttet til denne ekspedisjonen: Hovedbasen «Østerrikeren» i Maria Muschbukta og graven med kors øst for stasjonen ved inngangen til Wilczekdalen.

I 1980 var det bare fundamentene til Polarårstasjonen som sto igjen i skråningen ved nordenden av bukta. I årene siden er de blitt brutt mer ned, men den største forskjellen er ved vestenden – mot havet – hvor bølgeerosjon i begynnelsen av 2000-tallet har tatt bl.a. hele fundamentet til det laftede anemometerhuset.

Østerrikeren 1985 og 2013

Anemometerhuset og nytt kors på 1911-gravene i 1983

Rester av anemometerhuset i 1980

Rester av Østerrikeren i 2010

Korset på graven øst for stasjonen var opprinnelig 2,5 m høyt og med en kobberplate med inskripsjonen: *Vormeister Thomas Viscovich Matrose österreichischen Schiffes Pola. Geborn 1860 in Albona. Gestorben 15-7-1882 in Jan Mayen.* Korset var falt overende og lå på bakken i 1981. Et nytt kors ble satt opp av mannskap på øya i 1983 og dette ble forsynt med ny messingplate i 1988. Teksten var den samme bortsett fra at navnet var utvidet til *Viscovich-Sturla*, som det står i ekspedisjonsberetningen fra 1886. Et jernkors og kjetting som er utstilt i Olonkinbyen er trolig fra graven. I 2015 måtte det igjen settes opp et nytt kors, da det fra 1983 var råtnet.

Det gamle og nye korset i 1985 og 2012

Kors ett, tre og to i 2016

Fjellet "Domen" med restene av Østerrikeren i skråningen og korset til høyre for disse. Foran Østerrikeren ses drivtømmer i Maria Muschbukta, bak fjellet skimtes Nordlaguna (2014)

Fangsttiden³

Naturressursene på Jan Mayen er ikke mange. Store sjøfuglkolonier befinner seg der om sommeren, men ingen overvintrer selv om havhest kan påtreffes året rundt. I dag finnes det ingen pattedyr på øya (utover mennesker og eventuelle hunder), men tidligere var det en relativt tallrik bestand av polarrev og enkelte streifende isbjørn fant veien dit. I en periode fra 1906 til 1964 ble det drevet revefangst på øya. Opprinnelig var det et stort innslag av blårev, som før krigen 1940-45 oppnådde atskillig høyere priser enn isbjørnskind. Etter hvert ble det færre av både blå- og hvitrev og da fangstforbudet kom i 1965, var det egentlig for sent til å berge bestanden.

Hvitrev på Svalbard 2008

De tre første overvintrende fangstmennene i 1906-07 brukte Østerrikeren som base. De seks neste, i 1908-09, brukte også Østerrikeren, men i tillegg bygde de flere små bistasjoner rundt om på øya. Opplegget for fangstvirksomheten lignet på det som var gjengs for norske fangstmenn på Svalbard, og enkelte av fangstmennene overvintret både på Svalbard, Jan Mayen og øst-Grønland. Imidlertid var bistasjonene på Jan Mayen i hovedsak mindre enn i de to andre områdene, antagelig fordi avstandene var kortere og materialene ikke var en del av utrustningen, men ble tatt fra drivvedhaugene på strendene. I 1921 ble det etablert en meteorologisk stasjon på øya, og besetningen på 3-4 mann både fangstet selv og fungerte – i kraft av at de var der – som et eventuelt støtteapparat for andre fangstmenn.

Før Jan Mayen ble vernet som naturreservat i 2010 var ingen av fangsthyttene på Jan Mayen fredet. Det står i dag fire fangsthytter på øya fra den tidlige førkrigstiden og én fra 1949. Alle

---

³ Teksten er hovedsakelig tatt fra Barr 2010

disse er blitt restaurert (én ble kopiert) på 2000-tallet med midler fra Riksantikvaren og arbeidet er utført av håndverkere med kompetanse i antikvarisk bygningsvern.

Olsbu

Olsbu. T.v.: Før restaureringen (Foto: T. Haraldstad 2004). T.h.: Etter restaureringen. (Foto: Susan Barr 2006).

Det første fangsthytterestaureringsprosjektet som Riksantikvaren bevilget midler til var planlagt å finne sted sommeren 2003. Olsbu i Tømmerbukta ble valgt fordi besetningsmedlemmer på stasjonen på Jan Mayen hadde fortalt at den sang på siste vers. De regnet faktisk med at forfallet var gått så langt at det bare var å gi opp hytta. Disse fangsthyttene har imidlertid en del fordeler i forhold til mange andre bygninger: De er svært enkle og ble bygget i sin tid av drivtømmer og drivvedstokker som lå i fjæra i nærheten. Det betyr at dersom råtne stokker eller borddeler må skiftes ut, så vil erstatningsmaterialene være så autentiske som mulig. Når håndverkerne i tillegg kopierer de originale byggingsmetodene og bruker tidsriktige spiker og beslag, skal det mye til før en slik hytte må gis helt opp som autentisk objekt.

Olsbu ble bygget av fangstmann Wilhelm Matheson og stuert Meyer Olsen fra den meteorologiske stasjonen i 1933. Den var liten – innvendig 1,80 x 2,40 og med pulttak (skråtak) slik at høyden var 1,24 – 1,46 m. Den var laftet av høvelige stokker fra stranden i Tømmerbukta, som bærer sitt navn med rette. Hit blir stokker og planker dumpet av havstrømmene som har ført dem med fra de store elvemunningene i Sibir, eller fra bortkomne dekkslaster på skip. Enkelte vrakrester kanskje helt fra hvalfangsttiden på 1600-tallet kan av og til dukke opp også. Opprinnelig var det en grue i et hjørne av hytta, senere var det blitt

montert en ovn oppå denne med rør gjennom taket. Et vindu på 25 x 35 cm og en brisk gjorde det levelig for én eller to mann å hvile der under lengre turer for røktning av fellene.

Det går ingen vei frem til Olsbu. Adgangen i dag er til fots fra Forsvarets stasjon, opp og over toppen av øya og ned gjennom Lavastraumen, som er en labyrint av størknede lavamasser. Grunnet transportproblemer kunne arbeidet først utføres i 2004. Hytta ble strippet ned til bunnen og bygd opp igjen, med utskifting av enkelte råtne stokker eller stokkdeler og ny tetting med mose som opprinnelig. Erstatningsstokker fra stranden ble delt og hugd til med øks og trekiler; Å dele én tømmerstokk kunne derved ta 1½ times hardt arbeid, men motorsag var ikke lov å bruke. Enkelte planker til taket ble hogd til fra de kløvde stukkene. Det er usikkert om taket opprinnelig var tekket med papp, men det ble i hvert fall gjort i 1968-69. En valgte derfor å tekke denne gangen også med medbrakt papp. De opprinnelige dørhengslene var av lær, men disse var gått i oppløsning. Da lær ikke var blitt regnet med i utstysrlisten, ble en gammel gummisåle funnet på stranden og skåret over samme lest som de opprinnelige hengslene – helt tradisjonell utnyttelse av det en hadde for hånd. Grua ble satt i stand som den var opprinnelig og glasset og omrammingslistene til vinduet ble montert. Glasset var blitt funnet like helt på gulvet i hytta.

Den nyrestaurerte Olsbu kunne ha lidd en trist skjebne. Etter å ha stått i mange år og så blitt restaurert til fordums prakt, kom en uvanlig stor storm den påfølgende vinter og slengte svære tømmerstokker fra stranden og helt inntil hytteveggen. Noen centimeter til og hytta kunne ha blitt knust. Heldigvis står den og avtalen er at den skal brukes og vedlikeholdes av turfolk fra stasjonen. I 2007 ble en ovn montert igjen på grua av Svein Ove Flaten etter avtale med Riksantikvaren, for å gjøre hytta mer brukbar og slik at fuktighet kan tørkes ut en gang i blant.

Camp Margareth

På grunn av bl.a. problemer med Forsvarets Hercules-fly, var det ikke mulig å få håndverkere opp til Jan Mayen i 2005 og 2006, selv om Riksantikvaren bevilget midler og gjorde forberedelser i 2006. Imidlertid klaffet det i 2007 og i tillegg hjalp k/v *Ålesund* til med transport av håndverkere og utstyr rundt sørenden av øya og til Titeltbukta.

Camp Margareth skal opprinnelig ha blitt satt opp av Gustav Øines i 1926 helt nord i Titeltbukta. Øines var ulønnet fangstmedhjelper tilknyttet den meteorologiske stasjonen og de tre ansatte der. I 1929 ble hytta flyttet sørover i bukta og bygd ferdig av Fritz og Roald Øien. Fritz var ansatt på den meteorologiske stasjonen mens broren Roald var ulønnet fangst-

medhjelper. Hytta ble oppkalt etter Fritz' kone Margareth Johanne Dalsbø. Den var laftet nederst og med liggende bordkledning øverst og målte innvendig 1,93 x 1,98 m. Under pulttaket var høyden 1,24 – 1,57 m.

Camp Margareth. T.v.: Før restaurering. (Foto: Susan Barr 2006). T.h.: Etter restaurering. (Foto: T. Haraldstad 2007)

Igjen var det slik at hytta syntes å ha forfalt for mye til at den kunne restaureres. I 2006 ordnet Svein Ove Flaten fra Forsvarets stasjon en støtteanordning ved bakveggen for at ikke hele veggen og taket skulle ramle ned i løpet av vinteren. Men igjen lå det nok tømmer i bukta til at hytta kunne restaureres med autentiske materialer og metoder. På samme vis som med Olsbu ble hytta forsiktig demontert og råtne stokker og bord eller deler av slike ble erstattet før alt ble satt sammen igjen. Alle stukkene ble håndkløvd med øks og kiler som før. På grunn av transportsituasjonen var det ikke flere enn 5-6 dager (døgn) som kunne brukes før håndverkerne måtte gå tilbake til stasjonen. Det ble brukt 102 arbeidstimer, som regnes ut til et gjennomsnitt av veldig lange dager.

Under restaureringen ble det avdekket et større gulv under hyttegulvet, dvs et gulv som kan ha tilhørt en tidligere, litt større hytte. Det har imidlertid ikke vært mulig å spore opp informasjon om en slik hytte. I februar 2008 monterte Svein Ove Flaten ovenn i hytta slik at også Camp Margareth på nytt blir et brukt turmål og derved blir vedlikeholdt. I 2014 røk hengslene på døren og nye bør lages.

Andersenhytta

Andersenhytta er Jan Mayens eldste fangstbygning. Den ligger inntil brinken på nordsiden av Nordlaguna og ble bygget av Anders Andersen Røthe (Dobbel-Anders) i 1908. I likhet med den første norske overvintringsgruppe i 1906-07, brukte denne gruppen den østerrikske

Polarårstasjonen Østerrikeren som hovedbase, men bygde i tillegg flere bistasjoner rundt omkring på øya. Det er bare Andersenhytta som står igjen i dag. Den har en helt spesiell konstruksjon: To rekker med drivtømmer reist på høykant mot en mønestokk. Bakenden står inntil skråningen og det er ingen spor etter dør eller vegg på fremsiden. En stein- og jordvoll støtter stokkene nederst.

Andersenhytta i 1983

Andersenhytta i 2016

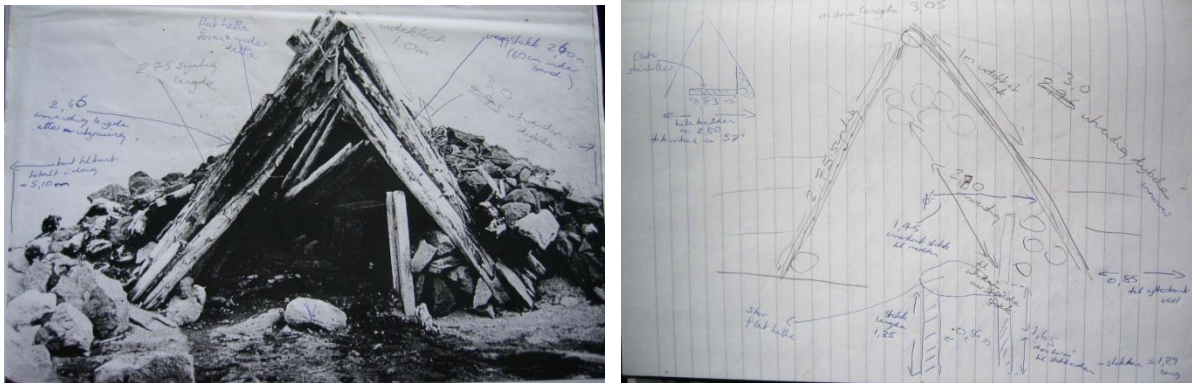

Rekonstruksjonen Susabu i 2008. Andersenhytta t.v.

I 2007 fikk Susan Barr fra Riksantikvaren, sammen med konserveringshåndverkerne Yngvar Wennevold og Torgeir Haraldsen, inspisert Andersenhytta for å planlegge en eventuell restaurering i 2008. Det viste seg å være mye vanskeligere enn prosjektene Olsbu og Camp Margareth. Alle veggstokkene var svært morkne og var i ferd med å sige forover. Denne prosessen hadde pågått i mange år allerede, men det så ut som om det ville være nødvendig å bytte ut alle stokkene dersom noe som helst bevaringsarbeid skulle gjøres. Det syntes også klart at stein- og jordvullen rundt hytta opprinnelig hadde vært taktekingen – dvs at stokkene hadde vært kledd med steinheller som muligens ganske tidlig hadde sklidd nedover. Konklusjonen ble at en ”restaurering” faktisk ville innebære å ta konstruksjonen helt ned og

bygge den opp igjen etter beste evne med nye materialer (= drivstokker fra stranden) – m.a.o. å rekonstruere hytta så godt som mulig på samme sted. På samme måte som med arkeologiske utgravninger ville originalen derved bli ødelagt og dens potensial som autentisk kilde ville blitt borte.

Det er sjelden at Riksantikvaren går inn for kopiering av kulturminner (fullstendige rekonstruksjoner) og det ble grundige diskusjoner om hva som skulle gjøres. Dersom en ikke gjorde noe, ville denne særegne hytta falle ned og opplevelsesverdien bli borte. Det ble derfor besluttet å lage en kopi som både kunne stå som et fremtidig vitnesbyrd om hvordan den eldste bistasjonen på Jan Mayen hadde sett ut og som under byggingen og i tiden etterpå ville være et forskningsprosjekt for å se om originalen var blitt bygget slik vi mente og hvor lenge taktekkningen kunne holde denne gangen før den skled ned.

Oppmåling av Andersenhytta over og under ses en struktur foran inngangen etter utgraving i 2008

I juli 2008 dro Barr, Wennevold og Haraldstad tilbake til Jan Mayen for det som var planlagt å være et tre-ukers opphold. Dette ville gi god tid til å løse konstruksjonsgåten og sanke høvelige materialer. Igjen spilte logistikken oss et puss og returen ble fremskyndet med vel en uke. Uten assistansen med stein- og hellebæring fra en velvillig gjeng fra stasjonen, hadde vi ikke kommet i mål, for dette var et svært tungt arbeid, hvor håndverkerne måtte lete opp og bære store stokker fra en lang strandstrekning, samtidig som høvelige heller måtte letes opp i hele skråningens lengde og bæres frem til nytomten. I tillegg måtte tomten graves ut for hånd for å lage et flatt område helt inntil skråningen og en tørrmur bygges som bakvegg, slik vi kunne se det hadde vært i Andersenhytta.

Den ferdige rekonstruksjonen, som fikk navnet Susabu, virker langt større enn originalen. Dette er fordi en forsiktig utgraving av tre små sjakter inne i Andersenhytta viste at det i årenes løp var blåst inn 60 cm med sand. Hva gjelder taktekingen, mener vi at hellene opprinnelig var støttet lagvis av tverrgående stokker og at små hull ble tettet med jord. Til slutt over hellene ble det lagt på stein for at vinden ikke skulle slite hellene av. De endelige dimensjonene på Susabu på 2,80 x 3,05 m og takhøyde 2,20 m innvendig og 2,45 m utvendig mener vi er så nært originalen som det er mulig å komme. Frontenden, mot Nordlaguna, ble stående åpen, da vi ikke hadde dokumentasjon på hvordan den opprinnelig kunne ha vært dekket. Det er mulig at det bare ble hengt en presenning over. En struktur med to stokker foran inngangen var vanskelig å tolke. Mangel på noe som kunne kalles ”kulturlag” i Andersenhytta kan tyde på at den egentlig ble veldig lite brukt i fangsttiden. Det er imidlertid kjent at det ble brukt av den norske garnisonen på Jan Mayen til tilfeldig lagring under krigen og litt etterpå.

Andersenhytta står uberørt på opprinnelig sted og får lov til å gjennomgå en sakte og naturlig utvikling. Opplevelses- og kildeverdiene er intakte og kopien Susabu forteller hvordan den antagelig var i sin glanstid. Det har allerede vært flere overnattinger i hytta.

Polheimen

I 2009 ble det tid til å arbeide på to hytter; Polheimen fra 1949 og Camp Helene (Helenehytta) fra 1925.

Polheimen ligger ca 1 times gange nord for Gamle Metten og ble bygd som utfluktshytte av to av besetningen den gangen på den meteorologiske stasjonen: Magne Røtte og Aksel Liberg.

Polheimen. Før restaurering 2008

Etter restaurering 2010

Hytta er bygget av grov ”boks”, både 7”x7” og 5”x7”, med mose til tetting mellom stokkene. Hjørnene var sammenføyd på halvved med spiker i ”knutene” og forsterket utvendig med opprettstående bord. Vindusveggen mot sjøen var kledd med bord av litt tilfeldig lengde. Utvendige mål er 2,94 x 3,53 m, med takhøyde 1,46 bak og 1,78 m foran. Taket og et stykke ned på veggene hadde vært kledd med papp, men vinden hadde flerret av denne på halve taket, og en god del råte hadde utviklet seg i taket og i vegger og gulv rett under.

Stokker og bord til vegger og tak ble funnet på stranden og hogd til og mose ble sanket til tetting. Takpapp og tynne bord (20 mm) til gulvet ble tatt med fra Forsvarets stasjon – kjørt så langt det er adgang til det og båret resten av veien. Riksantikvaren bevilget kr 10 000 til en ovn som skulle settes inn og gjøre Polheimen mer attraktivt som turmål, samt å gi anledning til uttørking innimellom. I 2015 var ovnen fremdeles ikke montert, med begrunnelse at hytta igjen var så fuktig at en mente at det måtte større arbeid til. Bl.a. ble det sagt at gulvet må skiftes ut og lekkasje i taket må stoppes på nytt. Ovnene ble montert i 2016, men hytta er fremdeles svært fuktig med tiltagende råte.

Camp Helene / Helenehytta

Helenehytta ble bygget i 1925 av kokken på den meteorologiske stasjonen (Eldste Metten), Kvive Andersen. Den ble oppkalt etter hans kone og den ligger på Helenesanden ca. 100 m sør for dagens meteorologiske stasjon. Den er derved lett tilgjengelig for alle besøkende til øya. Fordi den er så lett tilgjengelig har den diverse ganger blitt reparert. I 1982 var det fare for at hytta skulle flyttes fra øya til Skogbruksmuseum på Elverum og en kopi ble bygget like ved av Nic. Nicolaysen. Den ble selvsagt døpt Nikkebu. Dessverre er det Nikkebu som nå

brukes som turmål heller enn Camp Helene og i den gamle hytta blåser det ofte inn sand som samler fuktighet og leder videre til råteproblemer.

Camp Helene 1982 og 2013

Camp Helene foran og Nikkebu bak i 2014

Råten hadde begynt å ta overhånd, så i 2009 måtte nesten hele veggen mot Olonkinbyen erstattes med materialer fra fjæra. Hele gulvet og nesten hele veggen mot Beerenberg ble også skiftet ut. Det var lite lafting i hytta, så det passet at 2" plank kunne finnes på stranden og dette ble kappet til og spikret opp igjen. Vinduet ble restaurert. Det var bare litt papp igjen etter arbeidet på Polheimen, så ny papp ble lagt kun på taket. Det ville være en stor fordel om Camp Helene kunne brukes av og til og holdes fri innvendig for fuktig sand. Det ville i tillegg være en stor fordel om hytta ble hevet, da den står i smeltevann om våren. Det er planer om heving av hytta og innsetting av ovn høsten 2016.

De som arbeider på Jan Mayen kan nå bruke alle disse hyttene til hyggelige turmål og endog overnattinger. Det er håp om at det på denne måten kan sikres mer jevnlig vedlikehold slik at

behovet for nye, større restaureringer blir skjøvet langt inn i fremtiden. Det er imidlertid slik at interessen for å foreta små vedlikeholdstiltak (større tiltak må søkes Riksantikvaren om i forkant) varierer blant skiftende mannskap på øya i tillegg til at værforhold blir fuktigere og røffere. Det er derfor uvisst hvor lenge hyttene vil stå før det igjen trengs større innsats for å bevare dem.

Hageruphytta

Hageruphytta 1930 og restene 1991

Hageruphytta sto på Kokssletta på nordsiden av Beerenberg. Den ble bygd i 1924 350 m øst for Krossbukta og tett inntil den bratte fjellsiden. Materialene var bord trukket med tjære-papp. I 1944 skal den ha vært i noenlunde brukbar stand, til tross for noen ødeleggelser fra ras eller storm vinteren 1929-30. I 1973 og 1985 ble det konstatert bare en plankehaug igjen. I 1991 var det mulig å tolke noen plankerester som de siste restene av hytta.

Annahytta

Annahytta? Bilde fra Johan Hustadnes 2.3.2003

Annahytta (Camp Anna) ble bygd etter sigende ved Nordvestkapp høsten 1926 av besetningen fra Eldste Metten og ble oppkalt etter kona til stuerten. Den var bygd av rekved og kledd med papp. Den var uten ovn og hadde plass kun til en eller to personer. Den ble beskrevet som «meget dårlig» i 1930, «liten, skral og falleferdig» i 1969. I 2003 ble det rapportert (epost fra Johan Hustadnes til undertegnede 2.3.2003) at restene av en hytte som kunne være Annahytta ligger 2 km sør for Weyprechtbreen der kartet viser «Vakta», en markant klippe i sjøen. Hytta hadde opprinnelig vært ca 1 x 2 m med plankegulv, og det la rester av seilduk og en gammel flaske i restene. Ingen andre hytterester ble funnet langs den strekningen.

Fangstmannsgraver

I 1980 var det tre fangstmannsgraver på øya: Sivert Eides fra 1909 ved nordenden av Haugenstranda og gravene til Peder Olsen og Aksel Jakobsen fra 1911 ved Østerrikeren. Eides grav er fremdeles i bra stand. På tidlig 1980-tallet var gravene fra 1911 i dårlig stand, med hodeskallene liggende i dagen. De ble røyset skikkelig ned igjen i 1983 og et stort kors med nye inngraverte navneplater ble satt opp mellom dem. I 2005 raset skråningen ut grunnet bølgeerosjon. Beinrester ble samlet fra stranden i 2006 og lagt i en ny grav på en liten høyde ved inngangen til Maria Muschbukta. Ny felles navneplate ble festet til en stor stein like ved.

Sivert Eides grav 1986. Haugenstranda og Kvalrossen i bakgrunnen

Gravene ved Østerrikeren i 1980, 1981, 1985 og den nye graven og skiltet i 2014. Restene av Østerrikeren i skråningen i bakgrunnen og tidligere plassering av gravene ses der venstrekanten er borte

Revefeller

På Svalbard består de mange gjenværende revefellene nesten utelukkende av lemfeller, som var konstruert for å slå ned over reven og drepe den uten å skade pelsen. På Jan Mayen var kassefeller for å fange reven levende vanlige, men også lemfeller finnes fremdeles i terrenget. Det står ca. fem (?) kassefeller igjen i terrenget, hvorav én i Maria Muschbukta. Den var i relativt bra stand i 1980, men er nå på vei mot oppløsning. En annen kassefelle ligger bak Søyla og to ved Brielletårnet, mens en nettingfelle i noe dårlig stand ble registrert i 2008 litt

sør for Polheimen. I 1990 sto det en kassefelle for rev i Jøssingdalen, ved tomten til Fagerlia, met.stasjonen fra krigens tid, og i 2012 sto det en kassefelle ved restene etter garnisonens hovedhus i Stasjonsdalen. En kassefelle oppbevares i Kreml og er tatt inn fra området bak Søyla.

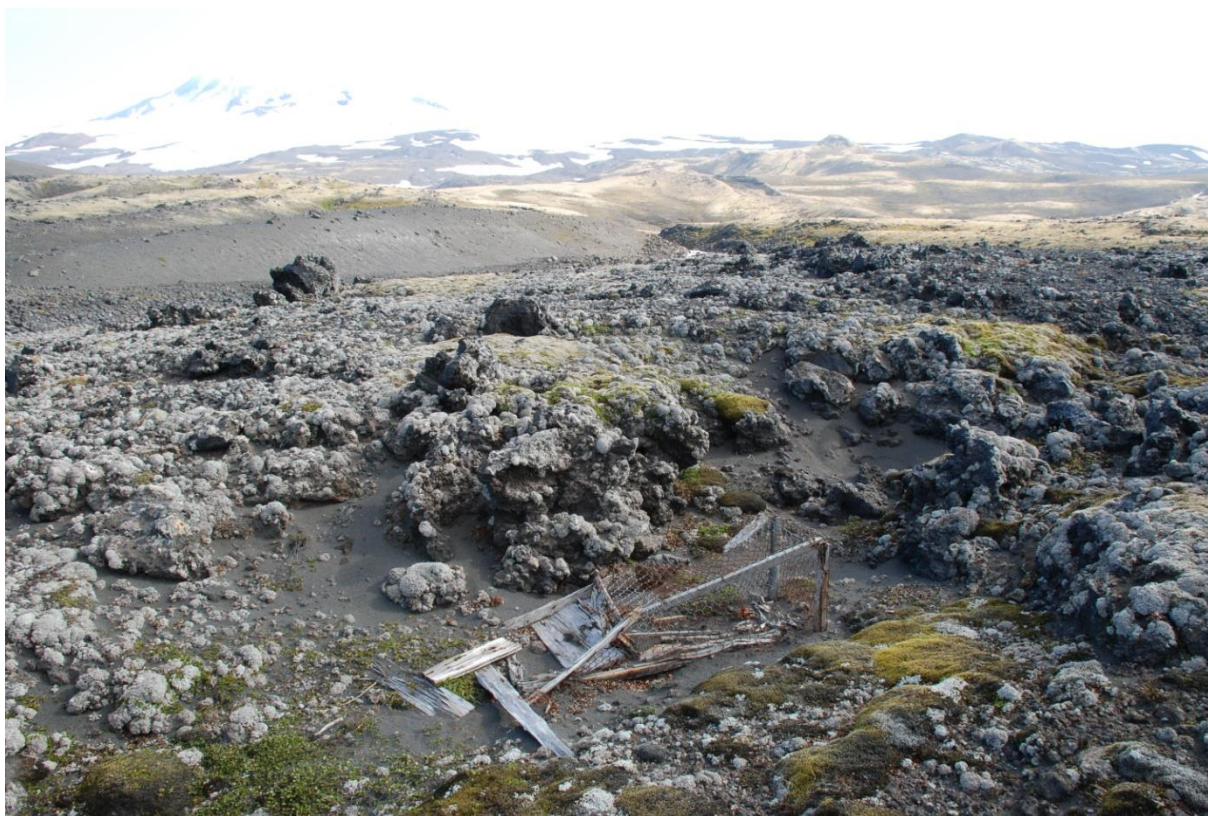
Kassefelle for rev i Maria Muschbukta i 1985 og 2012

Revefelle (1988) i Jøssingdalen som var laget under krigen, samt en fra området ved Søyla som er lagret i Kreml, Olonkinbyen 2014

Lemfeller av "svalbardtype" ved Guineabukta og Titeltbukta 2014

Nettingfelle for levende rev 2008

Blant alle tømmerstokkene og drivveden i Guineabukta kan en få øye på en merkelig konstruksjon – et «revehus» laget av fire omfar med drivtømmer og med stokker til tak. Den var opprinnelig 2,5 x 1,5 m og 0,9 m høy og ble bygget av fangstfolk i 1929. Eneste forklaring angående bruken synes å være at den var tenkt å fange, evt. holde fanget, levende rev. Den er nå falt sammen, men er fremdeles gjenkjennbar.

Revehuset i Guineabukta, t.v. Arne Jacobsen 1930, t.h. Susan Barr 2014

De meteorologiske stasjonene

Over: Månelandskapet ved Eldste Metten

Under: Ved Gamle Metten i 2008

Anneksjonsskilt

Camp Helene med anneksjonsskilt over døren 1948.

T.h. Skiltet som nå er på Metten

Opprinnelig var skiltene montert flere steder rundt om på øya med beskjed om at *Øen Jan Mayen tilhører Det Norske Meteorologiske Institut – Oslo – Okkuperet 1922 og 1926*. De fleste har antagelig havnet i private samlinger. To er imidlertid kjent, det ene i monter på dagens meteorologiske stasjon og det andre som ble overlevert av østerrikske myndigheter til Justisdepartementet under et besøk på Svalbard på 1990-tallet og som nå er i departementet. Skiltet var blitt tatt med til Østerrike av landets Andre Polarår-ekspedisjon til øya i 1932-33.

Eldste Metten (1921-40)

Eldste Metten. Foto: Thor Askheim 1932, NP-arkiv

Rester i 2012

Stasjonen ble brent og ødelagt i forbindelse med evakueringen høsten 1940. I tillegg ble brukbare materialer brukt til andre installasjoner under krigen. Det er allikevel fremdeles godt synlige rester fra stasjonen, selv om en viss nedbryting skjer. Skinneganganlegget på toppen av brinken ved Jamesonbukta er tydelig degradert siden 1980.

Skinnegangen fra Jamesonbukta 1988

Toppen av skinnegangen foran med rester fra Eldste Metten i terrenget bak, 2012. T.h. minnetavlen 2012

En minnetavle over den første meteorologiske stasjonen, som ble avduket på stedet i 1972, ble fornyet i 1985.

Gamle Metten (1942-62)

I 1980 var det på tale å sanere hele bygningsmassen bort sett fra Fryden, den nyeste radiosondeboligen fra 1957 – Fryden er den røde bygningen som er godt vedlikeholdt og brukt som ”weekendhytte” for de ansatte i Olonkinbyen. Undertegnede var medvirkende til at det enkle svaret på bevarings- og vedlikeholdsproblematikken (å skyve alt utover brinken og ut i havet) ikke ble iverksatt. Hun var i tillegg sterkt medvirkende til at hele Gamle Metten-anlegget ble vernet under *Forskrift om fredning av Jan Mayen naturreservat* i november 2010.

Gamle Metten i 2008 og 2014

Anlegget eies av Meteorologisk institutt og det er eiers ansvar å sørge for tilstrekkelig vedlikehold. Imidlertid hjelper Riksantikvaren til så godt som mulig.

I 1980 var bygningene fremdeles i relativt god stand, bort sett fra grisehuset/lageret ved taubaneanlegget. Denne ble imidlertid restaurert med bl.a. nytt tak i 1985 med midler fra det som den gangen het Kulturvernet for Svalbard og Jan Mayen (nå en del av Sysselmannens miljøetat for Svalbards del og Riksantikvaren/Fylkesmannen i Nordland for Jan Mayen). Alle bygningene ble beiset og gjort tette. Forfall gikk imidlertid videre etter dette og den tilfeldige innsatsen som nå gjøres er konsentrert om hovedhuset. I årene 2004-06 forsøkte Jan Mayen-veteraner å tette hovedhuset med nye vinduslemmer og legging av ny papp på taket, og mannskap på Jan Mayen la på papp igjen i 2008. Værforholdene har vist at det er vanskelig å holde taket tett allikevel og i 2014 organiserte Riksantikvaren i samarbeid med Met.inst. v/Vervarslinga for Nord-Norge en større innsats med utskifting av råttent takmateriale (særlig over kullbingen) og tekking med plater. Det er ønskelig å gå videre med reovering av hovedhuset innvendig slik at det blir lettere å besøke og for forsiktig bruk – for eksempel kunne det være en fotoutstilling som viser noe av livet ved stasjonen mens den var i bruk. Sondeballonghuset bør også kunne restaureres.

Høsten 2016 utarbeidet Riksantikvaren ved Susan Barr og Siri Hagen en oppmålings- og tilstandsrapport for Meteorologisk institutt ved Vervarslinga for Nord-Norge som grunnlag for innvendig restaurering av hovedhuset på Gamle Metten. Det er å håpe at arbeidet lar seg utføre i nærmeste fremtid og at bygningen deretter vil kunne brukes av besøkende.

Dagligrommet i hovedhuset t.v. og sondeballonghuset t.h., 2014

Taubanen fra Bommen til toppen ved Gamle Metten var relativt intakt i begge ender i 1980. Det har vært store endringer i Bommens utforming siden da og den nedre enden av taubanen er forsvunnet. Erosjon fra sjøsiden mot anlegget på toppen tiltar og truer nå å ta med det som står igjen. Restaurering av anlegget der ville nødvendigvis måtte innebære å flytte det, dvs å lage en kopi et annet sted og dette anbefales ikke. Skinnegangen fra toppen av taubanen og mot hovedhuset ble skadet av uoppmerksom kjøring i 2013. Dette ble påtalt av Riksantikvaren.

Taubanetoppen i 1983 og 2014

Erosjon eter seg innpå 2014

2016

Taubaneenden på Bommen og skinnegangen til hovedhuset i 1985

Skinnegangen i 2008 og 2013. Hovedhuset til Gamle Metten bak til venstre

Minnestolpen som sto på stedet der bestyrer Aksel Liberg ble funnet omkommet i 1950 er komplettert med en minneplate på en stor stein i nærheten.

Minnesmerker etter Aksel Liberg som frøs i hjel på stedet i desember 1950. Foto 2008

Badstu/naust ved Gamle Metten

Det står en badstu og et naust fra Gamle Mettens tid ved Nordlaguna nedenfor Gamle Metten. Den laftede badstuen var fremdeles i stand, men uten tak, i 2008, men var falt sammen i 2014. Det hender at vannet i lagunen når helt frem til bygget.

Naust og badstu ved Nordlaguna fra Gamle Mettens tid. 2008

Badstu fra Gamle Mettens tid fotografert i 2007 og 2014

En annen laftet badstu som står på Bommen og inntil skråningen er fra krigens tid og omtales under.

Krigens kulturminner

En del tufter er fremdeles synlige etter bygninger fra krigen som nå er forsvunnet, bl.a. langs Jøssingdalen. Disse omtales ikke her og det henvises til litteraturlisten til slutt for flere opplysninger om disse. Her omtales bygninger og anlegg som fremdeles står i en eller annen form.

Garnisonens hovedhus ble plassert tidlig i 1941 i Stasjonsdalen og var et 19 m langt og 7 m bredt engelsk prefabrikkert brakkehus på et fundament av drivtømmer med et stort, åpent rom under. Stall og grisehus ble bygget i nærheten. Det meste av hovedstasjonen ble fjernet under opprydningsaksjoner i 1969 og 1975. Det som sto igjen i 1980 var imidlertid en god del mer enn det en ser i dag.

Hovedstasjonen i 1981

Kokk under en del av garnisonsperioden,

Martin Vidnes, står i restene av kjøkkenet på hovedstasjonen i 1988

Rester i 2012 og 2016

Også i 1941 ble en liten vakthytte satt opp på nordsiden av Eggøya, vekk fra sjøen, og med et vaktårn på toppen. I 1980 lå restene i den meget bratte skråningen med løsstein. En kunne se rammen av en liten bygning på en grunnmur av betong. Det er lite igjen i dag.

Stillingen på Eggøya 1988 og 2007

Ved Eldste Metten kan en se fundamentet til en maskingeværstilling og en vakthytte av plank. Hytta var i dårlig stand i 1980, full av sand, taket hadde ramlet inn og nesten all pappkledning var borte. I dag er den svært forfalt. Muligens kunne den midtre (høye) delen tettes igjen og brukes til ly for turgåere.

Vakthytta ved Eldste Metten i 1980 og 2014

Langs Brinken kan en se restene av luftvernstillingene med gangstier mellom dem. Det er ikke store endringer i tilstand siden 1980.

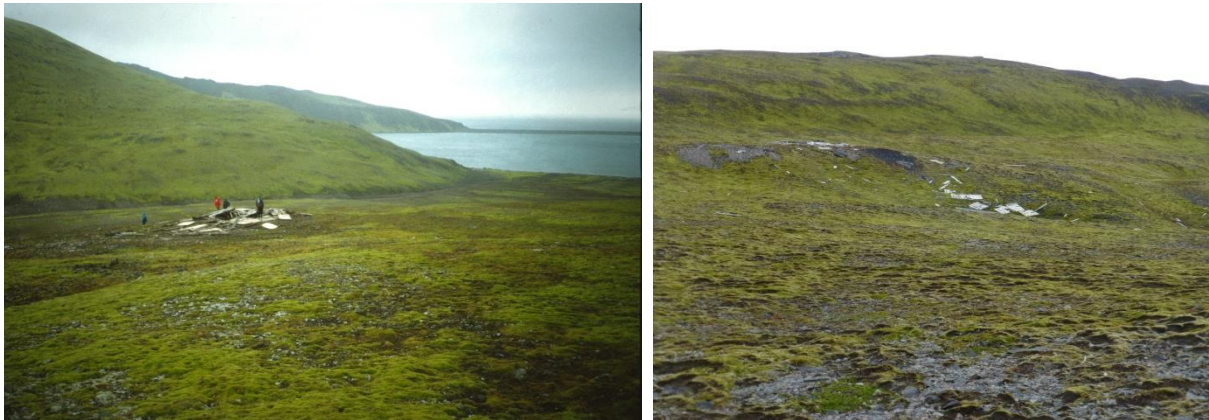
Vaktpost ved inngangen til Jøssingdalen (øverst) i 1985 og 2012 og stillinger på Brinken i 2012 (nederst)

Rester av en forlegningshytte øverst langs Brinken var ganske godt bevart i 1988. Den er nå falt sammen.

Forlegning for kanonstilling ved Brinken 1988 og fotografert av Rune Leirvik i 2016

I mai 1944 ble en **radiosonde**stasjon anlagt på østsiden av Jøssingdalen. I 1980 var denne falt sammen. Restene blåste for det meste bort under en orkan høsten 1987.

Rester av sondehuset 1988 og 2016

Sommeren 1942 ble det bygget en større **vakthytte** for seks mann i østenden av Kvalrossbukta. Den var av bindingsverk, ca 6,5 x 5 m, med stående, umalt panel og vanlig skråtak. En delvegg gikk delvis opp til mønet. Gule hollandske murstein fra hvalfangstrestene i Kvalrossbukta ble brukt som brannmur rundt ovnen. Personalet fra Gamle Metten la nytt tak og satte på bordkledning sommeren 1950 og samme høst ble det bygget vindfang. Inngangen var nå gjennom bislaget og selve hytta var inndelt i tre rom. Det største rommet ble brukt som «museum» på 1960-tallet og hytta ble hetende Hvalrossmuseet. Samlingen ble flyttet derfra til Olonkinbyen i 1969 for bedre sikring. Hytta ble reparert av Nicolaysen og Barlaup fra Olonkinbyen sommeren 1984 og var i god stand i 1985. I 2007 var den meget forfallen og den er nå ruin. Bl.a. rullet en stor stein ned fra skråningen bak og tok bakveggen.

”Hvalrossmuseet” i Kvalrossbukta 1980 og 2012. På bildet t.h. ses de gule mursteinsfragmentene foran hytta

T.h. Interiøret i 2006 med ”Norge er fritt” over døren.

Ruinen i 2014

Denne stolen og en annen lenestol er flyttet til Kreml.

Blant de få bygningene som ble satt opp under krigen og fremdeles står er en **laftet badstue** som ble bygget av drivtømmer like inn til sørsiden av Nordlaguna, ved utgangen fra Jøssingdalen. Murstein til ovnen ble skaffet fra hvalfangsttuftene i Kvalrossbukta. Badstuen ble flyttet over Nordlaguna til «Atlantic City» etter krigen og koblet på en bygning der for å tjene som ekstra soverom for det meteorologiske personellet. Den sto der alene etter en opprydningsaksjon i 1968 og i 1980 var uten tak, vindusglass og dør. Den var halvfull av koks og skrot. Badstuen er nå er den eneste bygningen satt opp av den norske garnisonen som står noenlunde som opprinnelig, dog på annet sted. Riksantikvaren organiserte restaurering

av badstuen i 2014 og ferdigstilling i 2016, da ny dør og nytt vindu kom på plass. Badstuen skal kunne brukes, dog ikke til opprinnelig formål.

Badstuen i bruk som ekstra soverom i Atlantic City, Bjarne Jonassen 1949

Badstuen i 2013 før restaurering og etter restaurering i 2016

Atlantic City var navnet på den amerikanske peilestasjonen som ble anlagt like under skråningen ved nordenden av Nordlaguna i november 1943, ved siden av den norske vakthytta (Joestinhuset) og den gamle fangsthytta Andersenhytta. Den meteorologiske besetningen etablerte seg her etter krigen og frem til Gamle Metten sto ferdig i 1949. Det som sto igjen av stasjonen ble brent ned under en opprydningsaksjon i 1968. I 1980 kunne en fremdeles se tuftene etter Nissenhyttene mm og disse er lite endret i dag. De tidligere nevnte badstuer/naust finnes i området.

I sanden blant restene av Atlantic City kan en finne restene av skinnebanen som ble brukt til å frakte varer og forsyninger fra stranden, men sanden fyker over igjen om de blir blottlagt en liten stund. Flere sett med hjulpar fra vognene finnes ved Nordlaguna og kunne tas bedre vare

på, for eksempel i en liten utstilling i hovedhuset på Gamle Metten hvis det blir satt i bedre stand.

Minnekors over soldat Kristen Tveiten er laget av drivtømmer og står i en steinrøys ti meter ovenfor veien der den svinger inn ved Nordlagunas sørøstre ende. Korset er 4 m høyt. På plaketten står: *Soldat Kristen Tveiten Vestfold druknet i lagunen den 7. juli 1943 dine kamerater*. Korset står litt skjevt nå og bør stabiliseres etter hvert.

Kransnedleggelse ved soldat KristenTveitens minnekors 1988. Tidligere kamerater Knut Aspelund, Magne Råum og Martin Vidnes.

Under: Minnekorset i 2007

Flyvrak

Vrakene av to tyske fly fra krigen ses fremdeles på Danielssenkrateret og Flykollen ved Kapp Wien og de blir stadig mer nedbrutt av vær og vind. Begge er fredet i medhold av loven om naturreservat fra 2010.

Flydel på Danielssenkrateret 2002 og vraket på Flykollen ved Kapp Wien på 1970-tallet. Foto t.h.: Erik Nordbye fra websiden til Ishavsforeningen Jan Mayen (<http://ihf-jan-mayen.org/flykollen/nordbye.html>)

Flyraket ses hengende i fjellsiden ved Kapp Wien i 2006. Bilde tatt fra helikopter horisontalt mot fjellsiden

Olonkinbyens tidligste tid

Anleggsarbeidet tok til i august-september 1958 og skjøt fart i 1959. Loran A-senderen ble satt i gang i november 1959 og 35 mann overvintret på stasjonen 1959-60. I 1980 sto fremdeles mange av brakkene og bygningene fra anleggstiden med kallenavn som Chinatown (sanert 1986), Gullpern (revet 1986) og Flyplassrestauranten (borte på 1980-tallet).

Olonkinbyen 1985.

Brakkesamlingen «Chinatown» ses helt til venstre

Olonkinbyen 2014

Bygging av en helt ny stasjon er blitt diskutert gjennom de siste årene uten at endelig avgjørelse er tatt.

Kreml

Kreml er den siste brakken fra anleggstiden 1958-1960 som fremdeles står i Olonkinbyen. Forsvaret har flere ganger ønsket å sanere den, men denne forfatteren er blitt bedt like mange ganger av Jan Mayen-ansatte og veteraner om å få den bevart. Den er ikke fredet av Riksantikvaren, noe som tilsier nasjonal viktighet, men er erklært å være bevaringsverdig ut fra lokalhistorisk tilknytning. Ishavsforening Jan Mayen har forsøkt etter beste evne å holde den vedlike de siste årene og et krafttak ble tatt i 2016 for å få den i riktig god stand. Dens skjebne er ikke avgjort i det lange løpet, men det er håp om at den vil tas i bruk og således gjøre seg fortjent til videre bevaring.

Kreml i 1996 og 2016

Gamle Camp Vera

Fritidshytte i Sjuhollandarbukta som er en brakke som visst nok ble satt opp i Månelandskapet i 1964 (Olsenhytta) i forbindelse med seismiske målinger. Den ble ramponert av isbjørn i 1968, flyttet til Olonkinbyen for reparasjon og fraktet videre til nåværende plassering. En ny Camp Vera ble satt opp i nærheten i 2004, men den gamle er blitt vedlikeholdt og begge hyttene brukes.

Gamle Vera i 1986

Forskergrav

Fem av deltagerne i en britisk forskningsekspedisjon mistet livet da lett båten deres kantret sør for Weyprechtbreen på Nord-Jan i 1961. En av de omkomne, Jack Cole, ble funnet ved Krossbukta tre uker senere og ble begravet ved ekspedisjonsleiren samme sted. En minneplate av rekved ble festet til en steinblokk ved graven.

Jack Coles grav i Krossbukta 1991

Leiren på Ronden

Nedblåste rester av en liten prefabrikkert hytte står helt øverst på den værharde kanten av den utdødde vulkanen Ronden på Sør-Jan. Det er spor av en annen leirplass som ligger mer beskyttet lenger nede og en tydelig sti forbinder de to og går i tillegg rundt kraterranden. Løse gjenstander tyder på amerikansk opprinnelse. Leiren kan dateres til ca 1960. Informasjon om hva dette var viste seg svært vanskelig å få tak i, men det synes nå klart at det

var en amerikansk leirplass hvor Jan Mayens posisjon ble peilet nøyaktig over tid med HiFix i forbindelse med etablering av Loran. Norske myndigheter var muligens ikke informert og amerikanerne kom og gikk direkte til Sør-Jan med båt. Restene blir brutt ned fra år til år på naturlig vis.

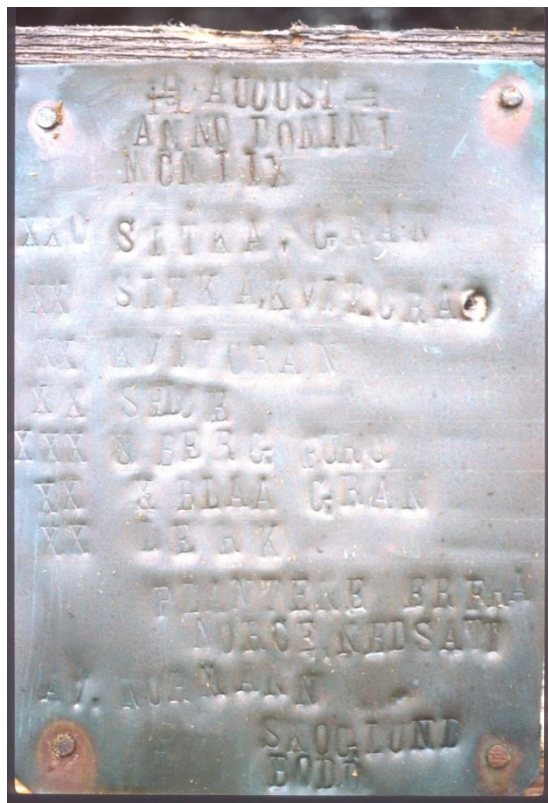

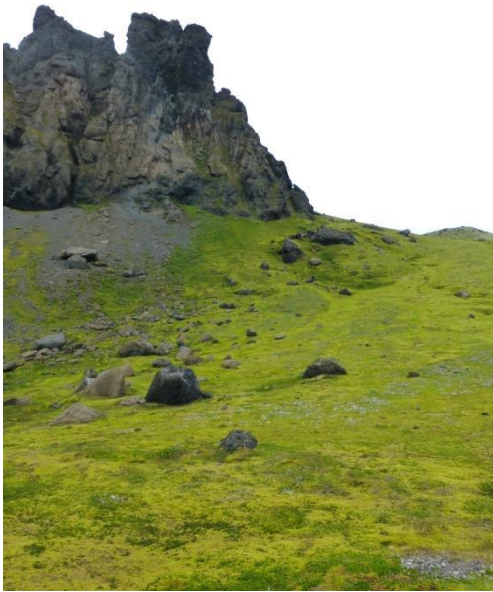
Rester på Rondan i 1986

Plantefeltet med skilt

1986

2014

En av anleggsarbeiderne under byggingen av Olonkinbyen i 1959, Normann Skoglund, tok med seg en del små trær (hovedsakelig forskjellige gran- og furutrær) og plantet dem i den forholdsvis frodige jorden under Schiertzegga, like vest for Båtvika. Han ville gjøre øya grønnere og triveligere. Plantene klarte seg ikke og i dag er det bare tavlen, som forteller om plantingen, som er tilbake.

Minneplaten i Båtvika

2014

Påsken 1987 var det en tragisk ulykke i Båtvika, da et sykt besetningsmedlem på en fiskebåt skulle tas i land til stasjonen. En brottsjø veltet gummibåten og fiskeren samt maskinsjefen ved Jan Mayen-stasjon omkom. En minneplate er reist på stranden i Båtvika.

Liten bygning ved Sørbukta

I 1986 kom forfatteren over strukturen avbildet under som sto i Sørbukta. Den ble ikke funnet igjen i 2014 og det har ikke vært mulig å finne informasjon om den.

Ukjent bygg i Sørbukta 1986

Litteratur

Barr, Susan 1985: *Kulturminner på Jan Mayen / Historical remains on Jan Mayen*.

Meddelelser nr.108, Norsk polarinstitutt, Oslo.

Barr, Susan 1991/2003/2015: *Jan Mayen. Norges utpost i vest. Øyas historie gjennom 1500 år*. Schibsted/eget forlag (kontakt snbarr@gmail.com).

Barr, Susan 2010: *Gamle fangsthytter på Jan Mayen får nytt liv*. I: Polarboken 2009-2010:47-58. Norsk polarklubb, Oslo.

Barr, Susan 2014: *Nederlandsk minnestein på Jan Mayen 1930/2014*. I: Polarboken 2013-2014:64-67. Norsk polarklubb, Oslo.